

пісень руйнується і відбувається деградація: збіднюються сюжети, зникають персонажі, а зараз, виходячи із власних досліджень Полтавського регіону можна стверджувати що на цій території традиція виконання колискових пісень знаходиться у пасивному стані, а в деяких регіонах і взагалі зникла. Виходячи із сакрального значення вищеперерахованих персонажів можна стверджувати що колискові – це не що інше, як своєрідні замовляння до верховних богів, віра в яких була у наших предків ще за часів язичництва. З часом розуміння значення цих магічних замовлянь втрачалось і вони набували все більшого побутового змісту. Крім того, розуміння сакральності персонажів, які найчастіше зустрічаються в колискових втрачена.

Джерела та література:

1. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу. Том 1. М.: Издательство Современный писатель, 1995 г.
2. Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. (https://uk.wikipedia.org/wiki/Звід_пам'яток_історії_та_культури_України:_Полтавська_область?fbclid=IwAR0IMso5kEx8_Vgi6mEWIA8K-LE5MTMILqhV823d-YBkZNulAw9DD0EtudM)
3. Милорадович. В.П. Сбоник малоруских песен Лубенскаго уезда Полтавской губернии. Типография губернского правления. Харьков, 1897.
4. Народні пісні Полтавщини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. та вступ. статті Є.В. Єфремової ; НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К. : Логос, 2016. – 752 с.
5. Познанский Н. Заговоры. Опыт исследования происхождения и развития заговорных формул. Петроград 1917 год.
6. Фрезер Джеймс Джордж Золотая ветвь. Исследование магии и религии Политиздат М. 1980

УДК 392.57(=161.2)

ФОЛЬКЛОРНІ СКАРБИ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ

Оксана Трипольська

(с. Великі Будища, Диканський район, Полтавська область)

У статті охарактеризовано весільну обрядовість українців у її традиційній основі на фольклорних матеріалах Полтавщини кінця XIX–XX століть. Записано весільний обряд полтавського весілля, весільні пісні, обрядодії тижневого терміну виконання, використовуючи інформацію старожилів села Великі Будища Диканського району Полтавської області. Наголошується на поділі весільної обрядовості на три цикли передвесільний (сватання, оглядини, договорини), весілля (запросини на весілля, бгання короваю, вбирання гільця, дівич-вечір, подяка хрещеній матері, прибирання хати молодого рушниками, обмін між молодими подарунками, викуп молоді,

вінчання, весілля у молодій, перевезення приданого молодій в дім молодого, розподіл короваю – даризна, весілля у молодого, одягання хустки, комора; і післявесільний: будіння молодих, жертвоприношення, снідання, циганщина, подяка батькам, викуп печі, молотьба жита, вареники, миття ложок, суд кухаркам, зарублювання весілля.

Ключові слова: *весілля, звичай, обряд, традиція, сватання, коровай, шлюб.*

Весілля – один із найдавніших і найкрасивіших обрядів українського народу. З давніх-давен весілля найчастіше відзначали восени. «Свята Мати-Покрівонько, покрий мою голівоньку, хоч хусткою, хоч наміткою, аби не бути дівкою», – так моляться дівчата, котрі бажають щасливо одружитися, бо Покрову шанують у народі, як заступницю дівчат. Народна мудрість мовить: «Покрова покриває воду льодом, землю – снігом, а дівчат – шлюбним вінцем», – бо надворі стоїть вже пізня осінь, пора весіль. Весілля є великою урочистою подією і офіційною формою громадянського скріплення шлюбу. Майже до XVI століття в Україні побутував громадянський шлюб, оснований на весільних звичаях. Пізніше укладання шлюбу підпало під контроль церкви. Однак в народі, законним вважали шлюб, укладений на основі усного договору між сім'ями, відзначений весільною обрядовістю.

«Не справивши весілля – гріх жити в парі», – так говорили в народі. Вінчання стало обов'язковим на рубежі XVIII–XIX століть. Остаточне утвердження церковного освячення шлюбу відбулося після указу Синоду 1843 року, згідно з яким молоді повинні були жити в парі, не чекаючи весілля. З того часу вінчання і весілля поєдналися і проводяться в один день. Весілля – визначна подія не тільки в житті молоді родини, а й села в цілому. Бо ж де ще так яскраво міг проявитися талант нашого народу, виплеканий багатьма поколіннями наших предків: пісні, приказки, замовляння, примовки, ритуальні дієства, сакральні обряди, як не на сільському весіллі. Це своєрідна усна енциклопедія народу, де яскраво можна простежити історію нашого багатотраждального краю, світоглядні уявлення, звичаєве право, розподіл обов'язків у родині, відношення до старших, народну мораль, побут українців, хліборобський цикл, побудову житла, кулінарні уподобання і все це подано через весільні пісні.

Працюючи над такою цікавою темою, як весільний обряд, я зустрілася із старожилами села, записала пісні та описала давні сільські весільні традиції з вуст Звягольської Євдокії Миронівни, Череватенко Ніни Олексіївни, Обуховської Марії Серафимівни, Лазоренко Марії Олександрівни, Кравченко Олени Іванівни, Супруненко Софії Василівни, Хохлової Софії Петрівни, Штонди Катерини Іванівни.

Розділ 1. Заспіваймо на весіллі

Чому ви, дружечки, не співаєте,

Чи ви з редьки зуби маєте...

Весільна пісня

Пісенний формат весілля – це переспів, змагання між двома родами, пісенна боротьба між двома хорами – молоді і молодого. Весільна пісня – велична народна вистава-опера, яку грали всім миром і кожен знав свою роль. Який же головний зміст весільних пісень? У весільних піснях: 1) пояснюється зміст кожної весільної дії; 2) ведеться замовляння-кодування щастя – долі: звертання до Бога, космічних сил; 3) відбувається звеличення молодих, батьків, сватів, гостей, а також співаються: 4) пісні з еротичним змістом, так звані, сороміцькі пісні-підказки молодят; 5) жалісливі пісні-нарікання на тяжку жіночу долю в чужій родині; 6) жартівливі, глузливі пісні-переспіви між весільними поїздами; 7) пісні – експромти, складені у відповідь на різні обставини; 8) голосні гукання, гласіння такі, як відлякування нечистої сили.

Перші згадки про весільні пісні задокументовані ще в XVII столітті в «Описі України...» Г.Л. Боплана (1650 р.), в «Описі весільних простонародних обрядів...» Г. Калитовського (1777 р.), але записувати їх почали з 30-х років XIX століття. Найбільше зібрання весільних пісень провів у 1869-1870 роках український етнограф і фольклорист Петро Чубинський. У 1877 році у 4-му томі «Трудів...» було надруковано 1943 весільні пісні. Мова пісень та розмовних партій багата на символіку, порівняння, яскраві епітети, пестливі слова. Молодого порівнювали з князем, молоду – з княгинею, парубків – з боярами, дівчат – з панянками.

Всі ці порівняння є відголосом нашої історії і це дає змогу зробити висновок, що така форма, як народне весілля, існувала у княжі часи. Весільна обрядовість українців, сягає періоду родово-племінного устрою і зумовлена родинно-обрядовою культурою праукраїнців, на формування якої виразно позначився хліборобський уклад життя. А простежуючи весь весільний обряд, ми побачимо головну роль жінки. У весільному обряді вловлюється відголосок матриархату, пріоритетна роль матері у весільних дійствах. Саме вона керує всіма етапами весілля і виступає головним персонажем цієї народної драми.

У цілому народне весілля поділяється на три цикли: передвесільний, саме весілля і післявесільний. У свою чергу кожен із циклів складався із низки обрядів.

Весільне дійство поділялося на умовні акти: 1) сватання, оглядини, договорини; 2) запрошення на весілля, коровайниці, вбирання гільця, дяка хрещеній матері – катання на гілляці, прибирання хати молодого рушниками, обмін між молодими подарунками; 3) викуп молоді,

вінчання, весілля у молодії, перевезення приданого молодії в дім молодого, розподіл короваю – даризна, весілля у молодого, смалення нареченої, одягання хустки, комора; 4) будіння, жертвоприношення, снідання, циганщина, дяка батькам, викуп печі, молотьба жита, вареники, миття ложок, суд кухаркам, зарублювання весілля. Навіть не підозрюючи цього, ми є продовжувачами традиційного народного весілля. Всі етапи проходить і сучасне весілля, з тією лише різницею, що ми повторюємо певні ритуали, не замислюючись над їхнім змістом. Все відбувається в спрощеній формі і в обмежені терміни – один-два дні, так як раніше весілля гуляли цілий тиждень. «Од середи до середи хоч на призьбі сиди», – здавна говорили у нас на Полтавщині. Головне, що спонукало мене звернутися до цієї теми – це весільні обрядові пісні, які зовсім не звучать у нас на весіллях. Бо пісню не можливо співати бездумно, просто когось наслідуючи. Саме тому я хочу зберегти, на жаль, тоненьку ниточку родовідної пам'яті, яка закодована у весільній народній обрядовості і передавалася із покоління в покоління. Протягом багатьох віків весільний обряд видозмінювався, набував нових форм вираження. Звичайно, цьому сприяли економічні умови життя, поширення знань серед населення, зокрема, писемність, грамотність, культурний розвиток, доступ до інших культур. То ж і в наш час весільний обряд може і буде видозмінюватися, але я проти бездумного копіювання чужих обрядів. «Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє», – говорив Олександр Довженко. Тому я хочу поєднати сучасне і прадавнє. Розповіді моєї прабабусі, бабусі, односельців, учасників народного фольклорного ансамблю «Берегиня» і стали основою для моєї роботи.

У наступному розділі пропоную ознайомитися із передвесільною низкою обрядів.

Розділ 2. Передвесільний цикл

Засвіти, ньєчко, свічку й постав на столі,

А я встану подивлюся, чи пара мені...

(Весільна пісня)

Передвесільний цикл обрядів складався із сватання, оглядин, договорин. Ці народні обряди добре описані в українській класичній літературі, зокрема у творах: Івана Котляревського «Наталка Полтавка», Григорія Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці», «Земля» Ольги Кобилянської. Зверталися до весільної обрядовості Микола Гоголь, Леся Українка, Марко Вовчок та інші письменники. Добре був обізнаний з українськими обрядовими традиціями Тарас Шевченко. У поемі «Наймичка» знаходимо опис сватання: «...Та й за старостами Пішов Марко. Вернулися Люди з рушниками, З святим хлібом обміненим. Панну у жупані, Таку кралю висватали...»

У цих рядках описані всі головні персонажі обряду сватання. А саме: дівка, яку сватають; парубок, що має охоту одружитися; старости, які сватають від імені молодого і його батьків; батьки дівки на виданні, які обов'язково питають її згоди. Обов'язковим елементом угоди є обмін хлібом, перев'язування старостів рушниками, дарування молодому хустки, а при незгоді - гарбуза. В основі укладання шлюбу був договір між двома сім'ями, у більшості випадків, усний, а пізніше, особливо, коли дарували землю, складали письмову угоду, так звані, шлюбні листи. Передвесільний цикл тривав майже місяць. На одну неділю було сватання. На другу відбувалися оглядини, на третю – договорини. По тому за тиждень – другий весілля, яке святкувалося цілих сім днів. Майже скрізь ці обряди проходили однакові етапи і не становили особливої відмінності. А от саме весілля святкували по-різному. Недарма в народі кажуть: «Що город – то норов, що село – то різниця».

Розділ 3. Весільний тиждень

«От середи до середи хоч на призьбі сиди»

(Українське народне прислів'я)

Середа – початок весільного тижня. В цей день прибирають подвір'я і хату, підмазують, підбілюють, вбирають хату в нові рушники, як на Великдень. Особливу шану віддають печі, її челюсті мажуть руденькою глинкою, саму гарненько вибілюють, іноді розмальовують півнями чи квітами, бо їй, сердешній, доведеться цілий тиждень пекти, варити, смажити. Коли хата і піч були прибрані, починали учиняти на хліб. У середу напікали паляниць на цілий святковий тиждень. З цією роботою поралася мати і старші доньки, сторонньої допомоги не просили, бо кожна сім'я мала свої секрети випічки хліба і передавала їх від матері до доньки.

«Як не тепер, то у четвер»

(Українське народне прислів'я)

Здавана у народі четвер вважався найкращим днем для починання будь – якої справи, а також забою худоби. Пригадаємо, що перед Великоднем, саме у чистий четвер, різали кабана, щоб було чим розговорітися. Так і перед весіллям, у четвер, запрошували різника, а то і кількох, щоб допомогли зарізати, розробити і приготувати страви із м'яса. Різали вола та кабана, щоб вистачило на цілий тиждень м'яса. Саме цього дня готувалися всі м'ясні страви, які будуть подаватися до весільного столу.

«П'ятниця, п'ятниця, мила сестриця, покажи, хто любить, поважає і ненавидить»

(Замовляння на ніч)

У народі здавна говорили: «Яка піч – така господиня», «Не змащена піч, що не вмита дівка». Тому п'ятничний день і розпочинався з примазування печі. На цей випадок у господині під припічком стояв черепочок з глинкою. Бо вчора вона – «матінка» і пекла, і варила скоромне, то могла замаститися. Поважливе ставлення до печі було обов'язковим у добрій родині не тільки у жіноцтва, а також у господаря. Іноді можна від нього почути: «Сказав би лихе слово, так піч у хаті». А що буде піч і господиня у п'ятницю робити? Топити сири, пряжити молоко, збивати масло, бо все це завтра потрібне для виготовлення весільного короваю. І звичайно, пекти пироги та медяники.

Розділ 4. Просили батько, просили мати і ми вас просимо до нас на весілля...

«Матінко моя, субота одна, давай же ділитися. Ой дай же мені скриню й до скрині,

Ще й доленьку щасливу...»

(Весільна пісня)

Переддень весілля має особливе значення, саме він є запорукою вдалого святкування, бо саме цього дня відбувається низка головних ритуалів та обрядів, що передбачають майбутній шлюб. Найперше – запрошення гостей. Ось як запрошувала на весілля молода:

Просили батько, просили мати і я ми вас просимо до нас на весілля...

Коровайниці «Пишається, як коровай на столі...»

(Українська народна приказка)

Перед заходом сонця молода обов'язково повертається додому, щоб разом із матір'ю зустріти коровайниць, які допомагатимуть пекти головне обрядове печиво – коровай. Коровай – це сонце, яке дарує людям світло, тепло, початок нового дня, а значить перемогу світла над ніччю, добра над злом. Обов'язково поруч з короваем був ще один круглий хліб, але з діркою по середині (на зразок великого бублика), логічно, що це – місяць. Саме у нього дивиться молода, коли молодий приходить до хати, і назву цей обрядовий хліб має від цієї дії – дивень. А де ж тоді небесні зірки? Так це ж усім відомі шишки, що дійсно більш схожі на зірки, а ніж на шишки. «У Полтавській губернії весільні хліби у печі під час випікання розміщували за ієрархією, яка існує в народній символіці для небесних світил: коровай – сонце – у центрі, поруч дивень – місяць, навколо шишки – зірки», – так описує обрядовий хліб Микола Сумцов у своїй праці «Хлеб и обряды в песнях». Здавна коровай був наділений магічною силою, яка мала забезпечити молодому подружжю щасливий шлюб і добробут в родині. Відомо, що в прадавні часи, саме короваем поєднували молодих. Поклонившись хлібу, тричі обійшовши навколо нього і вкусивши, а потім

розламавши всім свідкам цього ритуалу, скріплювався союз парубка і дівчини назавжди.

Подяка хрещеній матері нареченої

Розповімо про давній звичай, який я більше ніде не спостерігала. А відбувається все так. Хрещеній матері готують «карету». Вирубують велику гілку, підкладають колючу тернину, зверху накривають кожухом і запрошують матір сідати. Вона не хоче. Запрошують вдруге і знову вона відмовляється. Тоді штовхають і везуть вздовж по вулиці, намагаючись перекинути. Мати міцно тримається, ще й покрикує, щоб швидше їхали. «Коні» потюпилися стають перепочити. Мати поганяє:

- Ну-те, коні воронії, везіте мене швидше.
- Коні потюпилися, копитами б'ють, води хочуть.
- А в мене ось водичка є, – частує жінок горілочкою.

Тоді коні їдуть далі, везуть, доки не перекинуть. А як перекинуть, повертають назад до двору і всю дорогу співають. На воротах вже розкладене багаття прогоріло і саме через жар провозять хрещену матір. Вона тримає в руках хлібну качку (різновид обрядового печива), яку спекла вдома і обтикала пір'ям для більшої достовірності. Таким чином смалять качку. За таке катання хрещена матір частує своїх «коней» горілкою і всім наділяє тієї качки. Потім похресниця дарує своїй хрещеній матері подарунок, таким чином дякуючи за добро та ласку.

Завивання гільця «Ой хто буде гільце вити той буде винце пити» (Весільна пісня)

Ще один обов'язковий ритуал передвесільного дня – завивання гільця. Гільце – обрядове деревце, яке символізує незайманість, красу, молодість і вічне кохання, бо сосна вічно зелене дерево. Іноді за гільце слугувала гілочка вишні (це переважно в теплий період). Гільце прикрашали дружки квітами, барвінком, калиною, стрічками. Перше весілля ще називають «зеленим», бо молода завітчується вічнозеленим барвінком. Останню ніч дівчині залишилося провести в батьківській хаті, тому і сум великий. Але вже завтра вона стане жінкою – господинею, тому і говорила на ніч: Ой дай, Боже, неділеньки діждати, Щоб з милим на рушничок стати.

Отже, вивчення народного фольклору, що з англійської мови перекладається, як – народна мудрість, народні знання, збагачує нашу уяву, виховує почуття любові і розуміння рідної пісні, влучного і дотепного українського слова. До написання цієї роботи мене спонукало бажання більше пізнати свій отчий край, зберегти свою національну культуру, красу і неповторність весільного обряду, примножити родинні традиції, а також заглянути в глибини свого родоводу. Ота тоненька ниточка пам'яті родоводу зв'язує нас із минулим, і ми не маємо

морального права її розривати. Жодне із сучасних нових авангардних мистецтв, найдосконаліший технічний пристрій не замінить живого спілкування, радості хорového, багатоголосого співу, участі у спільних діях. Бо саме так найповніше розкриваються творчі можливості людини, приховані таланти, переборюються стереотипи, особисті комплекси. Працюючи з архівними документами, в книзі «Что сказало население Полтавской губернии» за 1905 рік, я знайшла цікавий запис. «Заслуживает внимания сообщение козака Н.Е. Брюха изъ Великихъ Будищъ, Зиньковскаго уезда, отмечающаго то явленіе, что старинная песня начинаютъ возвращаться въ народную среду во всей своей красоте. Возвращаетъ народную песню театръ, где достаточно услышать выполненіе песни одному селянину, чтобы вследъ пело эту песню все село. Старинныя песни сохраняетъ более состоятельный классъ населения, усваивающій такія песни в театрахъ». То ж чи не символічно, що через сто років у Великих Будищах відкрився живий музей народного весілля? Живий – бо тут звучить весільна пісня; народний – бо збирали експонати всією громадою. А відкрився музей весілля завдяки підтримки сучасних меценатів, того ж таки «состоятельного класса». Вважаю, що вивчення та збереження традицій і обрядів рідного краю є запорукою формування активної життєвої позиції кожного громадянина України.

Джерела та література:

1. Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 49–50, 92–97.
2. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. – К. «Оберіг», 1993р. – С. 484–485, 491.
3. Гійом Левассе де Боплан. Опис України. – Львів: Каменяр, 1990. – С. 73, 76–78.
4. Енциклопедія українознавства. – К.: Глобус, 1993. – С. 235.
5. Крутенко Наталія. Розповіді про кераміку. – К.: Либідь, 2002. – С. 111.
6. Культура і побут населення України. – К.: Либідь, 1993. – С. 199.
7. Культура і побут населення країни. Навчальний посібник для вузів. – К.: Либідь, 1991. – С. 94.
8. Ковальчук О.В. Українська народознавство. – К.: Освіта, 1992. – С.65.
9. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Вид. центр «Академія», 2006. – С. 111-112.
10. Міфи України. За книгою Георгія Булашева «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях». – К.: Довіра, 2003.
11. Українці. Свята, традиції, звичаї. – Донецьк: Альфа-Преса, 2004. – С. 47, 55, 64, 65, 70.
12. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. – К.: Либідь, 1994. – С. 99, 106, 170, 174.
13. Уроки з народознавства. – К.: Народознавство, 1995. – С. 156.
14. Цікаве для допитливих. – Харків, 1999. – С. 217, 219.
15. Что сказало население Полтавской губернии. – Полтава, 1905. – С. 47, 83.
16. Польові записи від жителів села Великі Будища: Звягольської Є.М., Кравченко О.І., Лазоренко М.О., Супруненко С.В., Хохлової С.П.